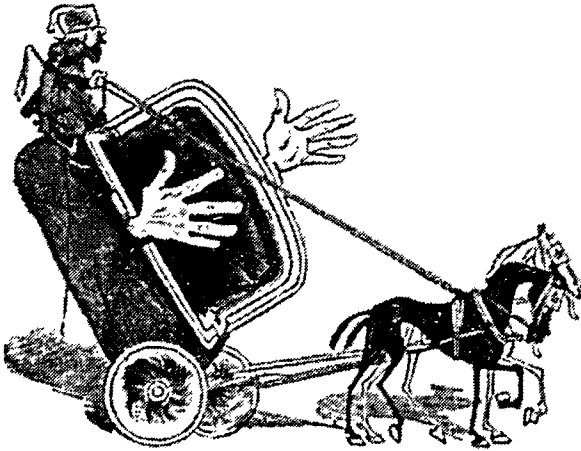

Dušan Kos

ŽIVLJENJE, KOT GA JE PISALA DOTA

Vloga poročnih prejemkov v življenju kranjskega in slovenještajerskega plemstva v 14. stoletju

Po enem od splošnih stereotipov je bogastvo pri sklepanju življenjskih zvez povsem nepomembna postavka, po nekem drugem pa je denar sveta in žensk vladar. Kakorkoli že, vsekakor je bilo (in je še) v zadnjih nekaj tisočletjih običajno, da sta povsod oba mladoporočena (ali koruznika!) "nekaj" prinesla ali vložila v novo skupno gospodinjstvo. Pri tem pa ni šlo za enostavno prinašanje blaga "na kup", marveč - tako kot še danes - za ritual, za natančno določen in pravno zavarovan sistem. In prav to vprašanje, namreč, kakšna pravila so prisiljevala ljudi v urejanje premoženjskih zadev med dvema partnerjema, ali so imela funkeijo preskrbovanja otrok in kako so se ta pravila odražala v socialnem statusu (premoženje, ugled itd.) posameznika, je rdeča nit naslednjih nekaj strani. Vse na primeru kranjskih in slovenještajerskih plemiških družin od konca 13. do začetka 15. stoletja. Časovna omejitev ne pomeni, da je bilo pred tem obdobjem ali po njem dogajanje bistveno drugačno,

marveč je posledica zadovoljivega števila (pisnih) virov, ki omogočajo nekatere zaključke. Po drugi strani pa geografska omejitev izključuje primere iz romanskega sveta na zahodu današnje Slovenije, ki je imel v primerjavi z osrednjim delom slovenskega ozemlja neprimerljive vire, pravni in kulturni sistem.

Poročne pogodbe so bile vsaj pri srednjem in višjem plemstvu praviloma zapisane. V njih pa so bili skoraj brez izjeme fiksirani poročni prejemki, pravne norme o razpolaganju z njimi in določene pravne poti, če kdo od partnerjev ne bi spoštoval sporazuma. Poleg čistih poročnih pogodb najdemo poročne prejemke v številnih pisnih obljubah moževe ali žcnine strani glede višine in oblike izplačila dot, jutrn, zaženil, v razsodbah in poravnava v sporih glede izplačil.¹ Naša analiza zajema vse plemiške sloje, čeprav je največ vesti za nižje in srednje sloje, saj so bile grofovske in gosposke rodbine pri nas maloštevilne.

Poročni prejemki so se delili na one od ženine (dota) in one od moževe strani (jutrna, zaženilo, izboljšava). Izmeničnost prejemkov je osnova sistema poročnih prejemkov.² Vsi so bili namenjeni stanu

Kratice

ARS - Arhiv republike Slovenije, kronološka vrsta listin, ARS CE - ARS, listine grofov Celjskih (prej v HHSIA), ARS DA - ARS, kopije listin kostanjeviškega samostana v arhivu gospostva Dol (Gr A 1 - graščina Dol pri Ljubljani - Reigersfeld VII, fasc. 179), ARS W - ARS, listine vrnjene iz HHSIA iz nekdanjih repertorjev I, II, III, XIV (tvez listin grofov Celjskih); Fra 35 - J Zahn, Codex diplomaticus Austriaco-Frisigenis (Fontes rerum Austriacarum, II Abt., 35) Wien 1871, GZI - B Otorepec, Gradivo za Zgodovino Ljubljane v srednjem veku, Ljubljana 1956-, GZM - J Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, Maribor 1972-; GZS - F Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 5 knjuga (1201-1246), Ljubljana 1928, HHSIA - Državni arhiv na Dunaju (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), kronološka zbirka listin; HRG - Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte; Komatar XVIII, XIX - F. Komatar, Das Schlossarchiv in Auersperg, MMK XVIII/1905, XIX/1906, MDC - A v Jaksch in H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae, MHK - Mitteilungen des Historischen Vereines für Krain URBKr - F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain, Bd 1200-1269, Laibach 1884 u. 1887. Za prepise vseh neediranih listin se iskreno zahvaljujem prof. dr. Božu Otorepcu!

1 W Brauner, Frau und Vermögen im spätmittelalterlichen Österreich, v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag, Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 473. Bd., Wien 1986, 576-577; S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, 256

2 Terminologija za doto: "dos" (ARS DA, 28: 1301 januar 13., kopija), "haimstevr" (Fra 35, št. 494, str. 69-71), "haimstewer" (ARS CE, 1348 avgust 22.), "haimstewer"

primernemu skupnemu gospodinjstvu, ki ga je sicer pretežno podpiral mož³, nekatere pa so namenili tudi za starostno preskrbo vdov, katerih vzdrževanje ni bila več dolžnost njihovih družin. Jutrna, ki so jo prvotno (že po imenu) predali zjutraj po poročni noči, ko so se začela (fizično) zbirati darila, je imela tudi simbolni pomen pri spremembi žene iz konkubine v "hišno gospo". Proti koncu srednjega veka je značaj jutrne vedno bolj postajal antipod višini prejemkov z ženinine strani, in to brez omenjenega simbolnega pomena, saj je bilo potrebno utrditi ustrezno enako dvosmerno obdarovanje. Poznosrednjeveško zaženo je bilo v bistvu nasledek germanske "dote", ki jo je dajal, v nasprotju z rimskimi pravnimi normami, ob poroki mož ženi. V poznem srednjem veku še vedno preko njenih sorodnikov, kot je razvidno iz naših virov, kasneje pa direktno njej. Tako je višina ženininih prejemkov lahko ustrezala moževim ali pa jih presejala, nikoli pa ni bila manjša (več spodaj). Prispevke sta načeloma dajala oče (dota) in mož (jutrna in zaženo = "protidota", izboljšava = dodatek ali sama jutrna), pogosto pa tudi drugi sorodniki (mati, bratje, svaki), varuhi ali celo gospodje - predvsem, kadar je šlo za ljudi v njihovi službi, vazale in varovance. Gospodje so vsaj v starejšem obdobju (do 13. stoletja) pogosto prevzemali tudi garancijo za dote, ki so jih njihovi ministeriali predali ženam, tudi če niso bile njihove ministerialke (mešani ministerialski zakoni). Kot primer gospodove garancije navajam le obljubo oglejskega patriarha Bertolda iz leta 1225, da bo varoval doto žene svojega ministeriala Henrika iz Slovenj Gradea, ki je bila ministerialka krške škofije.⁴

Dote in zaženo ni bilo mogoče dedovati izven rodbine darovalca. To je pomenilo, da je ob smrti prejemnika brez potomeev ostal zakonskemu partnerju le dosmrtni preužitik ("leibgeding"), ki je nato spet pripadel obema rodbinama, ki sta ju dala, ali pa drugim posebno določenim dedičem. Uporaba preužitka je bila nevtralna glede spola vdovea. V rabsodbi spora med Nikolajem Sommereckerjem in njegovo hčerko Anđel leta 1370, prvič poročeno z Usehalkom Gallom (sinom Henrika Galla), je njen drugi mož Fridel Harrer izjavil, da bo v primeru, če bi bila brez otrok in bi Anđel umrla pred njim, on vrnil denar Anđelinim otrokom iz prvega zakona z Gallom. Če pa bi umrli tudi ti otroci, naj gre denar njegovemu tistu Sommereckerju oz. njegovim sorodnikom in dedičem. Vdovi (vdoveu) je navadno ostal vsaj del premičnin. Jutrna je ostala ženi in njenim najbližjim dedičem ali komurkoli po prosti izbiri v trajno last. Svojo doto je vdova lahko prodala tudi kognatskim sorodnikom po moževi strani, še posebej, če agnatskih

št. 39 (str. 141); ARS CE, 1327 april 9. Kranj; Komatar XVIII, št. 50 (str. 151); GZL 1/60, Komatar XIX, št. 192 (str. 103), št. 213 (str. 114), št. 229 (str. 120-122), št. 239 (str. 125-126); HHSIA, 1391 avgust 15. Gradec; ARS, 1406 april 25. Prim U M. Schwob, "Herrinnen" in *Tiroler Quellen. Zur rechtlichen und sozialen Stellung der adeligen Frau im Mittelalter*, v: *Literatur und Bildende Kunst im Tiroler Mittelalter Die Weinfresken von Rodeneck und andere Zeugnisse der Wechselwirkung von Literatur und bildender Kunst, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Germanistische Reihe, Bd. 15, Innsbruck 1982, 163; Th. Mayer-Maly v HRG III (stolpec 678-679, 681-682; Mayer-Maly na osnovi dunajskega privatnega prava in dunajskih listin ugotavlja, da je bila jutrna tam pravzaprav edini možev izdatek. Poleg nje tam ni mogoče zaslediti samostojnega zažena, beseda "widerlegen" pa naj bi pomenila le to, da naj bo njena dota povrnjena z jutrnjo. Celotna ženina dota naj bi se lahko imenovala jutrna (Morgengabe, 386-388). Prim. še Brauner, n.d. 582. Pri tem moramo opozoriti, da se naše razmišljanje osredotoča le na plemstvo, deloma višje sloje meščanstva, katerih pravno življenje in s tem tudi poročni prejemki so temeljili na germanskih pravnih normah. Nasprotno je imela npr. slovanska jutrna širši pomen, saj je zajemala ne le moževa darila ženi, marveč tudi darila drugih sorodnikov. Pod vplivom germanskega in recipiranega rimskega prava, se je tudi pri nižjih slojih izraz jutrna kasneje razširil na vse poročne prejemke (Vilfan, Pravna zgodovina, 254-256).*

Podeljeno zastavljeno fevdno posest so fevdni gospodje v bistvu le potrdili, ne pa dali, kot govori tekst v listinah (npr. Komatar XVIII, št. 105, str. 178; HHSIA, 1377 junij 24. Dunaj; Komatar XIX, št. 259, str. 134-135). Sicer pa se fevdi kot poročni prejemki v 14. stoletju niso ravnali po kakšnih posebnih, od alodov razlikujočih se določilih (K.-H. Spiess, *Lehnsrecht, Lehnspolitik und Lehnverwaltung der Pfalzgrafen bei Rhein im Spätmittelalter, Geschichtliche Landeskunde, Veröffentlichungen des Instituts für geschichtliche Landeskunde an der Universität Mainz, Bd. XVIII, Wiesbaden 1978, 108-109*). Glede gospodovega varovanja dote za ministeriala prim. GZS 5, št. 432 (str. 216-217).

(IHSIA, 1349 junij 9.) itd. Za jutrna "morgengab" (ARS W, 1325 september 14. Gradec) itd. Za zaženo: "widerlegung" (ARS W, 1325 september 14. Gradec) itd. Za izboljšavo: "pezzung" (ARS CE, 1371 april 2. Celje), "pessung" (ARS, 1392 avgust 10.) itd. Prim. še H. Bilowitzky, *Die Heiratgaben in der Steiermark während des späten Mittelalters unter stände- und wirtschaftsgeschichtlichem Aspekt*, Graz 1977 (tipkopijsna disertacija), 25-27, 31, 35

³ Del premoženja je bil skupen, partnerja sta bila tedaj enakopravna. Znotraj te forme je bilo nekaj podvariant. V primeru smrti enega od partnerjev je drugi to premoženje obdržal kot pravo lastnino in ne le kot "leibgeding". V drugem primeru je imel preživeli le dosmrtno pravico užitka = "leibgeding" (več o tem spodaj). Popolna združitev premoženja zakoncev v "skupni roki" pri nas v 14. stoletju iz listin ni razvidna. V tem primeru so zakoncema ostale (kot ločena lastnina) le osebne stvari (Brauner, n.d. 577 sl.; S. Vilfan, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*, Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien, Bd. 21, Graz 1968, 158).

⁴ Npr. Fra 35, št. 447 (str. 16-17); MDC VIII, št. 397 (str. 120); IHSIA, 1320 avgust 22.; Komatar XVIII, št. 38 (str. 140) in

ni več imela. Takšen sistem dedovanja je vsaj deloma onemogočal lovce na dote.⁵ Ker dajaleu ni bilo v interesu odtujevanje posesti in s tem zmanjševanje preživetvenega potenciala rodbine, je bilo darilo večinoma določeno v denarju. Vendar pa zaradi pomanjkanja denarja največkrat ni prišlo do izplačila, marveč je prejemnik začasno dobil nepremičnine z določilom, da prejema dohodke do končnega izplačila denarja. Glede na to, da največkrat ni prišlo do poravnave dolga, denar ni pomenil zastave, marveč

merilo, koliko posesti se prepušča partnerju brez namena dokončnega izplačila v denarju. Včasih je bilo mogoče podeliti tudi osebe, celo viteškega porekla.⁶

V poznem srednjem veku je veljalo, da je gospodarsko breme zakona ležalo na možu. Z recipiranjem rimskega prava se je uveljavljal princip ločenih posesti (najprej pri plemstvu, nato meščanstvu), a je imel mož dolžnost upravljati in varovati premoženje žene. In sicer tako, da se je njegova substanca ohranila: ženin prejemke je moral kapitalsko zavarovati oz. naložiti v rento s približno 10 % donosom. Nekoliko drugače je bilo pri dajtvah z moževe strani, ki so bile pred poroko le določene, izplačane pa po smrti moža, kot je bilo običajno v avstrijsko-bavarski praksi. Vdove v drugem zakonu niso bile več upravičene do nove jutrne, temveč le do zaženila novega moža. Nasprotno pa je mož dobil v tem primeru "staro" doto in jutrno in se mu je sistem "staro za novo" vsekakor izplačal.⁷

Istočasno s prejemom dote, včasih celo pred poroko, se je nevesta odpovedala dediščini po starših. To je bilo potrebno regulirati zaradi nevarnosti ponovne odtujitve dela družinske posesti, zlasti v premožnejših družinah. Tako se je npr. leta 1353 Katarina Goriška odpovedala vsem zahtevam do

⁵ Izjava Fridla Harrerja: "...mein liebe wiertin Endel an leip erben mit mier abgieng...so sol ich...den gelt darauf ich darum geweist pin inhaben jar und tag und sol dan hin wider gefallen auf di vordren chint meiner lieben wiertin di si mit Wschalchen dem Gallen hat; ob di chind abgiengen und sturben, so schuellen...mark gelts...hin wider angefallen mein lieben sweher Nikelen den Sumereker und sein nasten erben und schuellen si der underwinden in 1er geualt, wand ich fuerpaz nicht recht darczuo han..." (ARS W, 1370 avgust 24.) Še en primer: leta 1379 se je Gertruda Auerhanner poravnala z bratom Uleinom iz Širja glede dediščine po starših. V primeru Gertrudine smrti brez dedičev "...schullen die hundert march und die virczkch guldein mein heimstewr meines wirczs laibding sein und nach seinem tot wider geuallen..." (ARS, 1379 junij 21.). T. Mayer-Maly, *Die Morgengabe im Wiener Privatrecht des Spätmittelalters*, v: *Festschrift Hans Lentze zum 60. Geburtstag* (izd. N. Grass, W. Ogris), Innsbruck-München 1969, 392-393. Glede "lova na dote" Bilowitzky, n.d., 65-67.

Glede jutrne: leta 1314 je podarila Sofija s Kostanjevice samostanu v Kostanjevici neko posest, ki je bila sicer jutrna njenega prvega moža Henrika s Prežeka (ARS, 1314 junij 24.). Kunigunda iz Slovenj Gradca je prodala leta 1355 s privoljenjem drugega moža Viljema, sodnika v Vuzenici, grofu Frideriku I. Celjskemu jutrno svojega pokojnega moža Janža iz Kotelj (ARS CE, 1355 januar 21.). Katarina z Loža je leta 1380 zapustila sinovoma iz prvega zakona z Winterjem iz Hoffstettna svojo jutrno (ARS W, 1380 december 21.).

"Leibgeding" v pomenu "dosmrtnega preužitka" za zakonca pogosto ni nič drugega kot izraz za zaženlo: "leibding" leta 1365 (Komatar XIX, št. 156, str. 49), "laibding" leta 1379 (ARS, 1379 junij 21.). O "leibgeding" po severnjaškem pravu prim. Schwabenspiegel, Kurzform. I. Landrecht, II. Lehnrecht (izd. K. A. Eckhardt), MGH: *Fontes iuris germanici antiqui*, Nova series, Tomi IV pars I et II. Hannover 19742, Landrecht, čl. 22 in 200; F. Bischoff, *Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters*, Graz 1875, čl. 189, 190, 191; Mayer-Maly, n.d., 387; Brauneder, n.d., 581. Tak preužitek je bil včasih zelo velik. Oni od Katarine Celjske, vdove po zadnjem predstavniku istrske veje goriških grofov grofu Albertu IV., je bil leta 1386 naprodaj za kar 22000 dukatov. Obsegal je več mest in gospostev na Dolenjskem in v Beli krajini (MHK XX/1866, 26). Prim. še gesto "Dos" W. Ogrisa v HRG I (stolpec 777).

O sistemu ženinega in (moževega) dedovanja poročnih prejemkov prim. Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 151; Vilfan, *Pravna zgodovina*, 256; Schwob, n.d., 163; Brauneder, n.d. 576. Nekoliko drugače v gestu "Morgengabe" Th. Mayer-Malya, ki pravi, da z nepremičninami vdova ni mogla prosto razpolagati in je imela le pravico do preužitka (HRG III, stolpec 678).

Glede prodaje dote: leta 1230 je grofica Sofija Višnjegorska prodala svojo doto višnjegorske proveniencie bratu pokojnega moža (grof Henrik Andeški), vojvodi Otonu Meranskemu (URBKr II, št. 68, str. 53-54).

⁶ Rudolf z Liechtensteina je leta 1358 namenil hčerki Katarini, poročeni Viltuški, 600 funtov dunajskih denaričev in namesto njih nakazal zetu Henriku 60 funtov imenja (ARS W, 1358 september 26). Nikolaj Posch je nakazal leta 1360 ženi Doroteji za 50 mark imenja dohodke od posesti okoli Begunj (ARS W, 1360 september 12.). Hans Pauer iz Guštanja je zastavil leta 1363 ženi Anel za 200 mark graških denaričev jutrne "all mein hab und alles mein güt" (ARS W, 1363 maj 31.). Prim. dajanja viteških oseb: HIIStA, 1309 maj 28. Ptuj ("rittermaeziger leute"); ARS W, 1325 september 14. Gradec in ARS W, 1325 september 14. Gradec ("rittermezigler leute"). Prim. Schwob, n.d., 163; Mayer-Maly, n.d., 393-394.

⁷ H Ebner, *Das freie Eigen. Ein Beitrag zur Verfassungsgeschichte des Mittelalters* (Aus *Forschung und Kunst*, 2. Bd.), Klagenfurt 1969, 201; Vilfan, *Pravna zgodovina*, 256; Vilfan, *Rechtsgeschichte*, 158; Bilowitzky, n.d., 27-34, 36. Prim še op. 5 (ARS W, 1370 avgust 24.). Primeri kapitalizacije dote: 50 mark dohodkov za 500 mark šilingov leta 1321 (Fra 35, št. 542, str. 124), 20 mark dohodkov za 200 mark oglejskih denaričev leta 1324 (Komatar XVIII, št. 39, str. 141), 15 mark dohodkov za 150 mark oglejskih denaričev leta 1349 (HHSStA, 1349 junij 9.). Leta 1332 je Peter z Liemberga obljubil svaku Hardegu s Ptuja, da bo prejetih 113 mark oglejskih denaričev za doto "an ze legen an gulde so ich schiriste mag" (ARS W, 1332 september 8. Ptuj). Enako tudi Gotfrid iz Maribora tastu Frideriku s Kunšperka leta 1312: "...ich di egenanten...phünt an legen schol an güeter in dem land ze Steyer..." (GZM III/20).

Glede izvršbe izplačila jutrne šele po smrti moža prim. gesto "Morgengabe" Th. Mayer-Malya v HRG III (stolpec 678, 679, 682). Glede drugega zakona in jutrne gl. Bischoff, n.d., čl. 190. Mayer-Maly, n.d., 395.

dediščine po očetu Frideriku I. in bratih Ulriku I. in Hermanu I. Celjskim, ker je prejela doto v višini 1600 mark oglejskih denaričev.⁸ Poročni prejemki v številčno povprečnih družinah so zaradi frekventnosti skozi celotno starševsko obdobje predstavljali izredno hude obremenitve proračuna, kar je primoralo tudi najvišje sloje, da so se zadolžili.⁹ Če ni bilo natančno določeno, je vsak zakonec obdržal svojo posest - tako tisto, ki jo je imel pred sklenitvijo zakona, kot ono, ki jo je pridobil v času zakonske zveze. Žena je prosto razpolagala s svojim premoženjem, o čemer pričajo številne listine o zahtevnejših pravnih poslih, ki so jih sklepale ženske. Še več, v primeru nuje se je mož celo zadolžil pri ženi.¹⁰ Vsaka finančna obremenitev ali odtujitev ženine posesti se je lahko zgodila le z njenim privoljenjem. Nenazadnje o tem pričajo tudi skoraj obvezne privolitve žena pri moževih odtujitvah posesti od 14. stoletja dalje. V sporih in poravnavaх glede poročnih prejemkov, se je ralsodba dejansko vedno glasila v korist žene, njene rodbine oz. otrok iz vsch zakonov. Tako se je leta 1376 Friderik iz Lipnice odpovedal doti, ki jo je dal pokojni hčerki Katarini (poročeni z Gotfridom iz Maribora), v korist vnukinje Margarete. Domnevati smemo, da ji je sprva to posest oporekal, saj so listine o poravnavaх ali odpovedih navadno posledica poprejšnih sporov.¹¹

Višino poročnih prejemkov so določali glede na rang in premoženjsko stanje obeh partnerjev. Kaj in koliko sme dobiti žena za jutno, je sicer teoretično določalo Švabsko zrealo, za katerega pa velja, da se je v naših deželah uveljavljalo šele po prihodu Habsburžanov (na Štajerskem že od 80. let 13. stoletja, na Kranjskem pa šele od 30. let 14. stoletja): knezi in drugi "svobodni" gospodje po 100 mark dohodkov, "srednji" svobodni 10 mark, knežji

ministeriali 5 mark dohodkov; ostali pa samo enega dobrega konja ali drugo vrsto živine itd. Za kralja višina ni bila predpisana. Pri omejitvah moramo upoštevati še nastanek Švabskega zrealo okoli leta 1275 in dejstvo, da njegove stanovske omejitve zaradi diferenciacije med plemstvom niso dolgo zdržale. V načelu je veljala enakovrednost dote in zaženila. Višina obeh se je potemtakem morala ravnati po spodnjem nivoju zmožnosti manj premožne strani v poročnem sporazumu. Ker je bila tendenea pri iskanju poročnih zvez, zagotoviti otroku stanovsko in premoženjsko enakovrednega partnerja, so prejemki v grobem ustrezali rangi obeh partnerjev. Razen seveda, če je bilo potrebno v posamezni družini zaradi večjega števila otrok zmanjšati delež na posameznika, kar pa iz virov ni najbolje razvidno. Izdatke je na najnižjo možno raven zniževal tudi strah pred razbitjem družinske (rodbinske) posesti. Navedene vsote so torej izražale spodnjo mejo poročnih prejemkov, ki je še zagotavljala stanu primerno življenje zakoneev (k temu tekst z opombami 6, 7, 8).¹²

Razmerje med ženinimi in moževimi prejemki je bilo dokaj pomembno, za nas pa zanimivo in poučno. Popolni viri so redki, zato je mogoče odnos le približno določiti, ne pa natančneje ovrednotiti. V 14. stoletju je bilo razmerje na večini slovenskega prostora v korist žene - prejemki moške strani so bili včasih celo več kot dvakrat višji od onih z ženine strani (gl. grafikon Razmerja med višinami ženinih in moževih prejemkov). Absolutno največje breme je pomenilo zaženilo (v naših virih gre za grofovske rodbine Vovbrških, Celjskih in Goriških).¹³ Jutna je lahko dosegala višino dote (pri Vovbrških, gospodih Aufensteinih in vitezih Čreteških)¹⁴, ali pa jo celo presejala (vitezi Otoški, tirolski Villandersi, Šteberški

⁸ ARS CE, 1353 marec 29. Pazin: "...wir...verzeihen und verczigen haben...aller der ansprach und vordrung...hincz allem unsern erb...daz unser lieber herre und vatter graf Fridreich...inne habent...und habent uns darumb ze haimstewer zu unserm wirt...geben...und suellen wir und unser erben fuerbaz daruber dehainer rechten noch vordrung...haben). Podobno so še pred poroko trije poroki obljubili, da se bo Ana s Polhovega gradca "wann...in Achaczen irs wirtes gewalt chumt. so schol si sich vertzeichen . allez des erbes" (ARS W, 1356 april 4.). Prim. Schwob, n.d., 163.

⁹ Leta 1318 si je izposodil grof Herman Vovbrški 100 mark srebra, ki jih je namenil nečakinji Žovneški za poroko. Za poroko je postavil Friderika Stubenberškega (MDC VIII, št. 397, str. 120).

¹⁰ Brauneder, n.d. 574-575.

¹¹ Bilowitzky, n.d., 37. ARS W, 1376 april 21. Maribor. O obveznem ženinem dovoljenju za prodajo, zastavo, sporih itd. prim. tudi Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 21. Prim. tudi Schwob, n.d., 164-165; Ebner, n.d., 202.

¹² Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 20. Bilowitzky, n.d., 67-69. Prim. Mayer-Maly, n.d., 385.

¹³ MDC VII, št. 148 (str. 57-58); ARS CE, 1371 marec 7. Celje; ARS CE, 1371 april 2. Celje; ARS CE, 1373 oktober 14. Beljak; ARS CE, 1373 oktober 14. Beljak (A); ARS CE, 1400 januar 31. Beljak. Bilowitzky, n.d., 73-75 (ugotavlja tako stanje za celo vojvodino Štajersko). Za Tirolsko ugotavlja Schwobova, da so bile jutne enake, ali pa veliko manjše od dot. Žal ne navaja podatkov za zaženilo (n.d., 164). Th. Mayer-Maly še posebej poudarja razmerja 1:1, 1:2, 2:3, 1:3, 1:4, ki naj bi imela tradicijo v pozni antiki (HRG III, stolpec 679). Na drugem mestu navaja za Dunaj razmerja v korist jutne, združene z zaženilom pod enotnim nazivom "jutna" (Morgengabe, 388-389).

¹⁴ MDC VII, št. 148 (str. 57-58); HHSIA, 1309 maj 28. Ptuj; Komatar XIX, št. 259 (str. 134-135).

in gospodje Turjaški).¹⁵ V teh primerih se je lahko skrivalo pod izrazom "jutrna" tudi zaženilo, ki sicer ni bilo izrecno navedeno.¹⁶

Pomožno rangiranje plemstva s pomočjo poročnih prejemkov in obratno (na podlagi ranga plemiča pretehtati ustreznost njegovega poročnega darila) je relativno zanesljivo. Razjasniti pa je potrebno posamezne primere, ki odstopajo od pričakovanega ali z drugimi instrumenti drugače ugotovljenega. Glede na višino in pogostost posameznih vsot smemo razmejiti dote in jutrne (za zaženila ni dovolj podatkov) v 7 skupin. Pojavi se mreža slojevitosti plemstva, čigar socialno mobilnost spremljamo skozi dobrih sto dvajset let in se dopolnjuje z ugotovitvami po drugih metodah.¹⁷ Infiltracije posameznih rodbin (družin) v različnih skupinah se ne da vedno razlagati z resnično spremembo ranga - često je bila pogojena s stanu neprimerno poroko (višjo ali nižjo), (pre)številnimi otroci, ki so nižali realni nivo rodbine, z niveliranjem prejemkov glede na manj premožnega partnerja in seveda z nepopolnimi podatki. Natančneje si kaže ogledati tabeli "Grupiranje plemstva na podlagi višine dote/jutrne"¹⁸ in določiti dinamiko

posameznih rodbin. Pri tem imejmo pred očmi načeloma nižji nivo jutrne kot dote, kar potemtakem lahko v tabeli o jutrni spremeni 7. skupino v 6. glede na tabelo o dotah itd. Ker pa to ni pravilo, je bolje, da ohranimo enotno gradacijo (glej tabeli 1 in 2 na koncu razprave).

Obe tabeli odsliskavata (pričakovano) piramidalno strukturiranost plemstva - množičnost na dnu, ozka konica na vrhu, vmes pa heterogen srednji sloj. Edino opazno dinamiko navzgor opazimo pri Lambergerjih (7. do 5. skupina), Turjačanih (od 7. do 4. skupine) in Celjanih (od 3. do 1. skupine). Od srede 14. stoletja so bili Celjski samo v začetnem obdobju svoje družbene in gospodarske ekspanzije v 3. in 2. (1348 in 1353), zatem pa izključno v 1. skupini.

V 7. skupini na prvi pogled moti prisotnost gospodov (prvotno vitezov) Turjaških, vitezov Čreteških, Lambergerjev, Črnomaljskih in Polhograjskih. Pri zadnjih ni zanesljivo, če gre v obravnavani listini resnično za celotno doto - značaj prodajne listine dopušča domnevo, da je šlo pri prodani posesti le za del dote. Vendar ženin nižji izvor (iz Vipave) ni dopuščal opaznega dviga na lestvici. O nižjem statusnem izvoru žene oz. o številnejših starejših bratih in sestrah, ki so objektivno zniževali poročne prejemke, smemo razmišljati tudi v primeru sicer številčne rodbine Turjaških (ni znano, od kod je bila žena). Sploh pa je bil domet Turjaških v 14. stoletju šele okoli 4. skupine. Gibanje Čreteških v 7. in 6. skupini konec 14. stoletja lahko pomeni le postopen padec družine, ki je sicer dossegla višek v prvi polovici 14. stoletja. Lambergerji in vitezi s Kamna so se začeli vzpenjati šele konec 14. stoletja,

¹⁵ Komatar XVIII, št. 124 (str. 186-187); ARS W, 1368 julij 4.; Komatar XIX, št. 229 (str. 120-122); ARS W, 1392 junij 28. Dunaj.

¹⁶ Mayer-Maly, Morgengabe, 389.

¹⁷ O tem D. Kos, Neagrarno gospodarstvo in služba v slovenskih deželah v 14. stoletju (dissertacija na Filozofski fakulteti, Univerza v Ljubljani, 1993).

¹⁸ Tabela temeljita na naslednjih listinah: Za doto: MDC VI, št. 95 (str. 64-65); MDC VII, št. 148 (str. 57-58); HHSuA, 1309 maj 28. Ptuj; Fra 35, št. 494 (str. 69-71); MDC VIII, št. 397 (str. 120); ARS W, 1325 september 14. Gradec; ARS, 1341 maj 12.; ARS CE, 1348 avgust 22.; ARS W, 1350 november 1.; ARS CE, 1353 marec 29. Pazin; Komatar XVIII, št. 103 (str. 177); ARS, 1355 marec 25.; ARS W, 1358 maj 23.; GZL IX/30; ARS, 1359 julij 16. (23.?). Komatar XVIII, št. 124 (str. 186-187); Komatar XIX, št. 135 (str. 40); ARS W, 1368 julij 4.; ARS W, 1370 avgust 24.; ARS CE, 1371 marec 7. Celje; ARS CE, 1371 april 2. Celje, Komatar XIX, št. 192 (str. 103); ARS CE, 1373 oktober 14. Beljak; ARS CE, 1373 oktober 14. Beljak (A); ARS, 1374 september 16. Celje (A); ARS CE, 1374 september 16. Celje (B); ARS W, 1375 maj 4.; HHSuA, 1377 junij 24. Dunaj; Komatar XIX, št. 207 (str. 109), št. 213 (str. 114); ARS, 1379 junij 21.; ARS, 1382 maj 11.; ARS, 1384 marec 29.; Komatar XIX, št. 239 (str. 125-126); ARS W, 1391 januar 30.; ARS W, 1391 april 19.; HHSuA, 1391 avgust 15. Gradec; ARS W, 1391 september 18.; ARS, 1392 marec 12.; ARS W, 1392 junij 28. Dunaj; ARS, 1392 julij 22.; ARS, 1399 april 24.; ARS CE, 1400 januar 31. Beljak; ARS CE, 1405 avgust 1. "Soklos"; ARS, 1406 april 25.; GZM III/20, GZM IV/121, GZM V/23. Za jutro: ARS W, 1295 december 28. Waldenberg; MDC VII, št. 148 (str. 57-58); GZL X/16; ARS W, 1319 oktober 31.; Komatar XVIII, št. 38 (str. 140); ARS W, 1325 september 14. Gradec; ARS W, 1325 september 14. Gradec; ARS CE, 1327 april 9. Kranj, ARS W, 1333 februar 7.; MDC IX, št. 654 (str. 196); Komatar XVIII, št. 53 (str. 152-153), št. 59 (str. 158); ARS CE, 1342 april 30. Celje;

ARS CE, 1343 maj 1. Celje; ARS W, 1348 april 23. Kranj; ARS W, 1350 maj 25.; Komatar XVIII, št. 90 (str. 172); ARS W, 1352 junij 18.; Komatar XVIII, št. 96 (str. 174), ARS, 1353 marec 31. Kranj; ARS W, 1354 april 27. Kranj; Komatar XVIII, št. 103 (str. 177); ARS CE, 1355 januar 21.; ARS, 1355 marec 25.; Komatar XVIII, št. 105 (str. 178); ARS CE, 1358 oktober 9.; ARS W, 1359 marec 25.; ARS W, 1360 september 5., ARS W, 1360 september 12.; ARS W, 1363 maj 31.; ARS W, 1363 junij 3. Dunaj; Komatar XIX, št. 156 (str. 49); ARS CE, 1371 marec 7. Celje; Komatar XIX, št. 191 (str. 102-103); ARS W, 1372 april 18.; Komatar XIX, št. 193 (str. 103-104); ARS CE, 1373 oktober 14. Beljak; ARS CE, 1374 september 16. Celje (B); ARS W, 1374 november 11., ARS, 1380 april 24.; ARS, 1382 maj 25.; Komatar XIX, št. 229 (str. 120-122); ARS CE, 1383 maj 20. Bozen; ARS W, 1384 maj 31.; ARS W, 1385 april 23.; ARS W, 1386 marec 20.; ARS W, 1387 januar 21.; ARS W, 1388 marec 8. (B); Komatar XIX, št. 250 (str. 130), št. 256 (str. 132-134), št. 259 (str. 134-135); ARS, 1392 junij 13.; ARS W, 1392 junij 28. Dunaj; ARS, 1392 avgust 10.; ARS, 1392 avgust 10., ARS W, 1394 november 1.; ARS CE, 1400 januar 31. Beljak; ARS, 1405 maj 11. Kočevje; GZM III/85.

zato njihov položaj v spodnjih dveh skupinah še ustreza realnemu stanju, ni pa bil adekvaten njihovi poslovni aktivnosti. Enako velja za Črnomaljske, medtem ko je moč nekdanjih Kaeenštajnov že dokončno upadla. Podobne subjektivne razloge uvrstitve v obeh najnižjih skupinah lahko slutimo še pri vitezih Gallih, Sommerekerjih, Šentpeterskih, Šteberških in Snežniških, realen ugled in moč pa sta umestila v 6. skupino še viteze Šumberške, Loške in Guštanske, medtem ko bi Kaeenštajnski zaslužili višji razred. Nasploh se zdi, da sta bili 6. in 7. skupina pravzaprav ena enota, v kateri je nenehno prihajalo do neopazne horizontalne mobilnosti, redkim pa je uspelo odskočiti višje (Kamen). Izvor članov 7. in 6. skupine ne potrebuje komentarja: gre za bivše ministeriale in viteze nekdanjih gospodov Kranjske grofov Andehsov, vojvod Spanheimskih in grofov Tirolskih (Polhov Gradee, Ig, Gall, Turjak, Kokra, Kamnik) oz. klientelo najpomembnejših grofovskih rodbin 14. stoletja, grofov Celjskih (Poseneer, Širje, Winkler, Sehurr, Prežin, Guštanj, Kaeenštajn, Kotlje), grofov Ortenburških (Laneovo, Pfeffel, Lamberger, "Podem", Strmol, Duplje, Poseh, Kamen, Brnik, Vernek, Snežnik, Kranshrott, Zgoša, Otok), grofov Goriških (Čretež, Metlika, Vrhkrka, Karteljevo, Šumberk, Šteberk) in kasneje še vitezov oz. gospodov Turjaških (Gradež, "Rigelpceh", Sajevee).

Tudi v 5. in 4. skupini so bili povzpnetniki iz vrst nekdanjih ministerialov in klientele grofov Goriških oz. Tirolskih (Turjak, Čretež, Sieherstein - ti so sredi 14. stoletja že propadali in izumirali) ter grofov Ortenburških (Čušperk, Kamen, Lamberger). V 4. skupini so se ustalili nekdanji mogočni vitezi Viltuški, Planinsko-Svibenski in Kunšperški (do srede stoletja). Svibenski so bili v prvi polovici 14. stoletja trdno vsaj v 4. skupini, kasneje pa zaradi prezadolženosti, ubobožanja in izgube ugleda skupaj z nižjim plemstvom v 6. V teh skupinah naletimo tudi na stabilnega viteza Gallenberga in nekoliko nepravilno na nekega gospoda Ptujskega (1309), ki je hčeri ob poroki z enim najuglednejših koroških plemičev Aufensteinom, namenil kar preskromno doto glede na svoje bogastvo in ugled.

Blok 4. in 5. skupine loči od 2. in 1. vmesna (3.) skupina, kjer so se občasno, tako kot v vseh, znašli grofje Celjski in Goriški, kadar svojih bodočih sorodnie niso najbolje opremili. Tu so občasno našli mesto tudi ugledni, a maloštevilni vitezi (Maribor).

1. in 2. skupino tvori skupnost, kamor sodijo izključno grofovske oz. dinastične rodbine, tj. grofje Celjski in Goriški. Mirno jim smemo dodati tudi Ortenburške.

Vertikalno mobilnost, kot dovolj velik socialen premik iz enega v drug sloj, v nasprotju s horizontalno (gibanje znotraj istega sloja), potemtakem smemo domnevati le v prehajanjih med opisanimi tremi bloki (7. in 6.; 5. in 4. in 3.; 2. in 1. skupina) in to pri Turjaških (navzgor) in Svibenskih (navzdol). Načelna znaka spremembe socialne pozicije sta bila sprememba posesti in "rojstva".¹⁹ Gibanje višine poročnih prejemkov je bilo lahko zgolj posledica ali zunanji znak spremembe pozicije. Glede na obe tabeli bi morda smeli modrovati o vertikalni mobilnosti še pri vitezih s Kamna. Vendar subjektivni razlogi dopuščajo le spremembo velikosti posesti, ki ji ne moremo določiti obsega, ne pa tudi spremembe statusa rojstva. Člani teh družin so se poročali s pripadniki statusno enakih, menjala pa se je višina prejemkov, pač v skladu s trenutnim položajem rodbine. Zato stoočstotne vertikalne mobilnosti, čeprav gredo premiki preko več (pravilno izbranih?) skupin, ne moremo najti v nobenem primeru. Vsi prehodi sodijo bolj v mobilnost znotraj iste skupine, največkrat pogojene z manjšo zmožnostjo partnerja, različno stopnjo sorodstva dajalea in prejemnika dote (jutrne)²⁰, s starostnim zaporedjem znotraj svoje generacije in z večjim številom otrok (celo drugih sorodnikov), ki jih je bilo potrebno oskrbeti. Tako je moral dati okoli leta 1391 Viljem Lamberger doto hčeri in nečakinji. Hči Katarina je prejela 390 mark beneških šilingov, nečakinja Agnes pa seveda ustrezno manj - 100 mark beneških šilingov.²¹

Najbolj plastično je horizontalna mobilnost razvidna iz sestavljenih grafikonov Dota - grofje in gospodje, Dota - gospodje in vitezi in Jutna - gospodje in vitezi (grafikoni so dodani na konec razprave). Stanovska razdelitev v grafikonih je predpostavka in ustreza delitvi plemstva v začetku 15. stoletja, ko je bilo stanovsko pregrupiranje praktično pri kraju in jo lahko uporabimo za nazaj le kot smer razslojevanja plemstva v 14. stoletju oz. tendenceo

¹⁹ Bilowitzky, n.d., 47-48.

²⁰ Leta 1384 je dal Viljem Lamberger za svojo teto ("mum") Kunigundo, ki se je poročila z Janžem Zeserijem iz Sušja (iz najnižjega plemiškega sloja) doto 7. skupine (ARS, 1384 marec 29.), za hčer Katarino pa Nikolaju s Kamna leta 1391 doto 6. skupine (ARS W, 1391 september 18.).

²¹ ARS W, 1391 januar 30.; ARS W, 1391 september 18.; ARS, 1392 marec 12.

posameznih rodbin, ki je kasneje pripeljala do trdnejše stanovske hierarhije. Vsi trije grafikoni prikazujejo večje število podskupin znotraj glavnih. Medtem ko gre porast višine prejemkov pri grofih predvsem na račun dviga ugleda in bogastva grofov Celjskih, po katerih so se morali ravnati tudi njihovi prav tako močni partnerji grofje Goriški in Modruško-Krški (s Hrvaške), pa so se dote pri gospodih in najuglednejših vitezih gibale sieer skokovito, vendar bolj ali manj v nekih okvirih. Velik skok sta pomenili doti za Diemut Ptujsko (1309), predvsem pa za ženo Eberharda Ptujskega, ki je prišla iz mogočne hrvaške banske rodbine.²² Večja diferenciacija se je pri kasnejših gospodih pokazala šele v drugi polovici 14. stoletja z večjimi dotami vitezov Čušperških (1363), gospodov Turjaških (1372) in Viltuških (1377).²³ V 60. letih 14. stoletja so se pokazale razlike tudi pri poročnih prejemkih v najnižjih slojih plemstva - pri bodočih "hlapeih" in vitezih, od katerih so imeli nekateri že dovolj finančnih možnosti, da so se približali gospodom. Ali drugače: stare gosposke rodbine so se v svojem propadu že približale povzpeticom.²⁴ Močna diferenciacija po letu 1350, ki se na grafikonih kaže kot sunkovito nihanje, je razvidna tudi pri jutrnah in dotah vitezov, pri gospodih pa sploh v celotnem obdobju.²⁵ Glede vitezov je s tem potrjena hipoteza o velikem številu podskupin, pri gospodih pa stagnacija in padee. Ker pa v viteških podskupinah praktično ni bilo razlik v rojstvu in je izpovedna moč višine poročnih prejemkov zaradi obvezne enakovrednosti prejemkov oslABLJENA, jih pri analizi ne moremo izolirati ali natančneje razmejiti. Za primerjavo porazno nizkih viteških s tedanjimi dotami meščanov navajam le primer ljubljanskega meščana Primoža Watmangerja, ki je bil leta 1360 sposoben dati ženi Klari za jutro kar dve hiši v Ljubljani, en dvor in še drugo posest, vse v višini 400 zlatnikov (= 125 mark srebra), kar ga bi uvrstilo daleč nad nižje plemstvo (5. skupina).²⁶

V celoti gledano je prišlo v dobi po letu 1350 do realnega porasta poročnih prejemkov, zlasti pri grofih in povzpeticih iz viteškega sloja, pri gospodih pa je višina nihala. Brez dvoma je bila tudi to posledica

gospodarske in demografske katastrofe zaradi kuge in lakote, ko je po letu 1348 prišlo do hitrejšega kopičenja premoženja iz zapuščin pri manjšem številu oseb. V kolikšni meri, pa ni mogoče zanesljivo odgovoriti.

Končno se moramo še posvetiti vprašanju, kolikšen kapital je zares predstavljal neki poročni izdatek za prejemnika. Če je huba stala med 3 in 12 markami srebra, potem so si z doto najnižje 7. skupine lahko privoščili nakup 1 do 10 hub, z doto 4. največ 60 (20) oz. 130 (33) hub ali pa manjše gospostvo. Približno takšna razmerja so veljala tudi pri bolj slikovito zastavljenih prejemkih - od 9 hub za 50 mark beneških šilingov dote Katarine Amez leta 1382 (od očeta Zebirja z Iga), do gradu in trga Eibiswald na Štajerskem za 1000 funtov dunajskih denaričev leta 1377 Ane z Devina (od brata Rudolfa z Viltuša).²⁷

Prišli smo do konea predporočnih in poporočnih dogajanj. Odtlej je bilo, tako kot dandanes, gospodarjenje z darili predvsem odvisno od sposobnosti obeh zakoncev, njunega (razkošnega ali skromnega) načina življenja in slučajnih usodnih dogodkov. Vsekakor pa tudi od zavisti, vmešavanja sorodnikov, zlasti ob dedovanjskih zapletih, na kar kažejo številni spori prav zaradi dedovanja nekdanjih poročnih daril med sorodniki ženine in moževe strani ter zakončevimi otroci. A to je že druga, bolj umazana (in zato za javnost gotovo zanimiva) zgodba.

Zusammenfassung

Das Leben im Lichte der Heiratsgaben

Die Rolle der Heiratsgaben im Leben des krainischen und untersteirischen Adels im 14. Jahrhundert

Die Heiratsgaben teilen sich in jene seitens der Familie der Frau (Mitgift) bzw. jene seitens des Mannes (Morgengabe, Widerlage, Verbesserung) auf. Sie waren für den dem Stand angemessenen Haushalt gedacht, welchen zwar überwiegend der Mann unterstützte, aber auch für die Altersvorsorge der Witwen, deren Erhaltung nicht mehr die Pflicht ihrer Geschlechter war. Im 14. Jahrhundert vergaben die Beiträge prinzipiell der Vater (Mitgift) und der Mann (Morgengabe, Widerlage = "Gegenmitgift", Verbesserung = Zugabe oder nur die Morgengabe), oft aber auch andere Verwandte. Die Mitgift und Widerlage konnten außerhalb des Geschlechts des Spenders nicht

²² HHSIA, 1309 maj 28. Ptuj; ARS W, 1380 avgust 3. Ptuj.

²³ Komatar XIX, št. 135 (str. 40), št. 192 (str. 103); HHSIA, 1377 junij 24. Dunaj.

²⁴ ARS W, 1392 junij 28. Dunaj.

²⁵ Večji odklon je pomenila le jutrna Petra z Liemberga leta 1332 za ženo Ano s Svibnega (ARS W, 1331 oktober 1. Laško in ARS W, 1332 september 8. Ptuj).

²⁶ Prim. Bilowitzky, n.d., 76 (grafikon), 79, 84. GZL 1/62.

²⁷ ARS, 1382 maj 11. in HHSIA, 1377 junij 24. Dunaj.

geerbt werden. Die Morgengabe blieb oft im Besitz der Frau und ihrer engsten Erben. Die Heiratsgaben für die Frau mußte mit Kapital abgesichert bzw. mit einem Ertrag von ca. 10% angelegt werden. Gleichzeitig mit dem Empfang der Mitgift, aber auch schon vor der Heirat, verzichtete die Braut häufig auf die Erbschaft ihrer Eltern. Die Höhe der Heiratsgaben wurde in Hinblick auf den Rang und die Vermögenslage beider Partner bestimmt. Im Prinzip galt die Gleichwertigkeit der Mitgift und der Widerlage. Die Höhe beider mußte sich demnach nach dem unteren Möglichkeitsniveau der schlechter stehenden Seite im Heiratsübereinkommen orientieren. Wichtig war auch das Verhältnis zwischen der Heiratsgabe für den Mann und jener für die Frau. Im 14. Jahrhundert stand das Verhältnis zugunsten der Frau - die Ausgaben seitens des Mannes waren manchmal sogar mehr als zweimal so hoch als jene von Seiten der Frau. Die absolut höchste Belastung war die Widerlage. Die behelfsmäßige Einstufung des Adels mit Hilfe der Heiratsgaben ist ziemlich verlässlich. In Hinsicht auf die Höhe und Häufigkeit der einzelnen Summen dürfen wir die Mitgiften und Morgengaben voneinander in sieben Klassen abgrenzen. Es zeigt sich eine Schichtung des Adels, dessen soziale Mobilität gut hundert Jahre hindurch verfolgt wird. Die wechselnde Einordnung der einzelnen Geschlechter in verschiedene Klassen darf nicht immer mit einer tatsächlichen

Veränderung des Ranges erklärt werden - oft war sie durch eine dem Stand unangemessene Heirat, die (zu) zahlreichen Kinder, die das reale Niveau des Geschlechtes hinunterdrückten, durch eine Nivellierung der Angaben des weniger vermögenden Partners und durch unvollständige Angaben bedingt. Die vertikale Mobilität kann nur im Übergang zwischen den beschriebenen drei Blöcken (7. und 6.; 5. und 4. und 3.; 2. und 1. Gruppe) angenommen werden. Die Verschiebungen der Höhe der Heiratsgaben kann nur eine Folge oder ein äußerliches Zeichen der veränderten Position sein. Jede der vier Graphiken zeigt eine größere Zahl an Untergruppen innerhalb der Hauptgruppen. Eine stärkere Differenzierung bei den späteren Herren trat erst in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts ein. In den 60er Jahren des 14. Jahrhunderts zeigten sich auch anhand der Heiratsgaben in den niedrigsten Schichten des Adels Unterschiede. Hinsichtlich der Ritter ist damit die Hypothese von der hohen Zahl an Untergruppen bestätigt, bei den Herren aber die Stagnation und ihr Verfall. Im absoluten Maß gesehen, kam es in der Epoche nach dem Jahre 1350 zu einem realen Anstieg der Heiratsgaben, besonders bei den Grafen und Emporkömmlingen aus dem Ritterstand und bürgerlichen Patriziat, während sie bei den Herren durchgehend im ungefähr gleichen Umfang blieben.

TABELA 1: GRUPIRANJE PLEMSTVA NA PODLAGI VIŠINE DOTE*

7. skupina	6. skupina	5. skupina	4. skupina	3. skupina	2. skupina	1. skupina
do 49 mark srebra	50-99 mark srebra	100-199 mark srebra	200-399 mark srebra	400-599 mark srebra	600-999 mark srebra	več kot 1000 mark srebra
Škofja Loka (1313)	Pfeffel (1350)	Gallenberg (1358)	Ptuj (1309)	Celjski (1348)	Celjski (1353, 1405)	Celjski (1371, 1374, 1400)
Metlika (1341)	Kacenštajn (1359)	Čušperk (1363)	Sieherstein (1330)			Goriški (1302, 1373)
Macerol (1358)	Turjak (1372)	Kranichberg (1370)	Maribor (1378)			
Vrhrka (1359, 1406)	Sommcrecker (1370)	Kunšperk (1391)	Kunšperk (1312)			
"Podem" (1368)	Schurr (1375)	Lamberger (1391)				
Štrmol (1375)	Schucurbecken (1377)					

Širje (1379)	Šumberk (1378)					
Ig (1382)	Čretež (1385)					
Lamberger (1384, 1392)	Šteberk (1392)					
Črnomelj (1391)						
Karteljevo (1392)						
Freudenberg (pred 1395)						
Vernek (1399)						

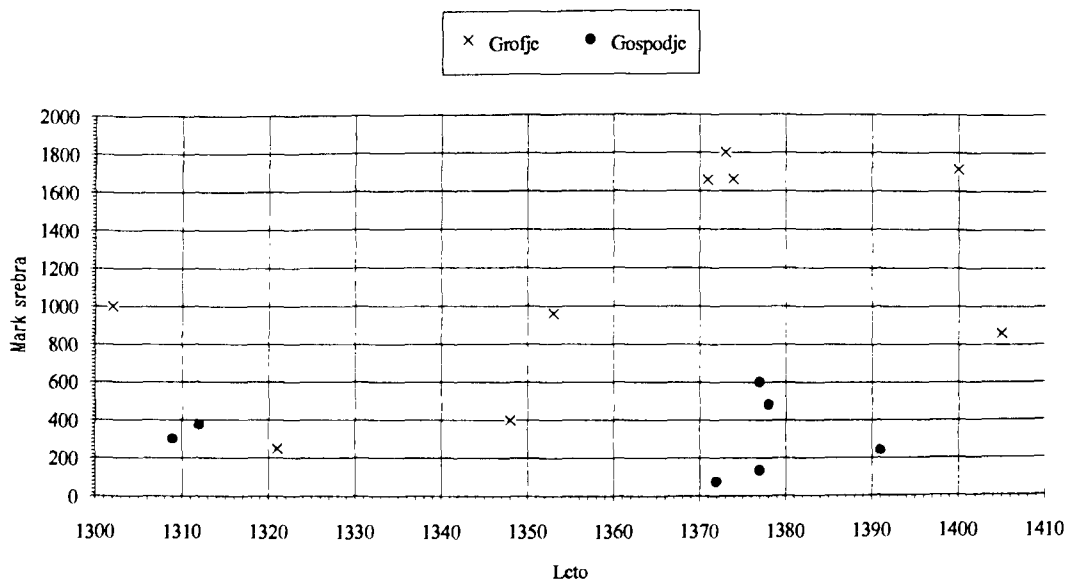
* Za cenitev ene hube, če njena vrednost v denarju ni znana, je vzeta nižja vrednost hube (ok. 6 mark oglejskih denaričev), čeprav je lahko znašala tudi do 15 mark oglejskih denaričev. Za eno marko dohodkov (Gült) je vzeta povprečna vrednost 5 mark srebra.

TABELA 2: GRUPIRANJE PLEMSTVA NA PODLAGI VIŠINE JUTRNE*

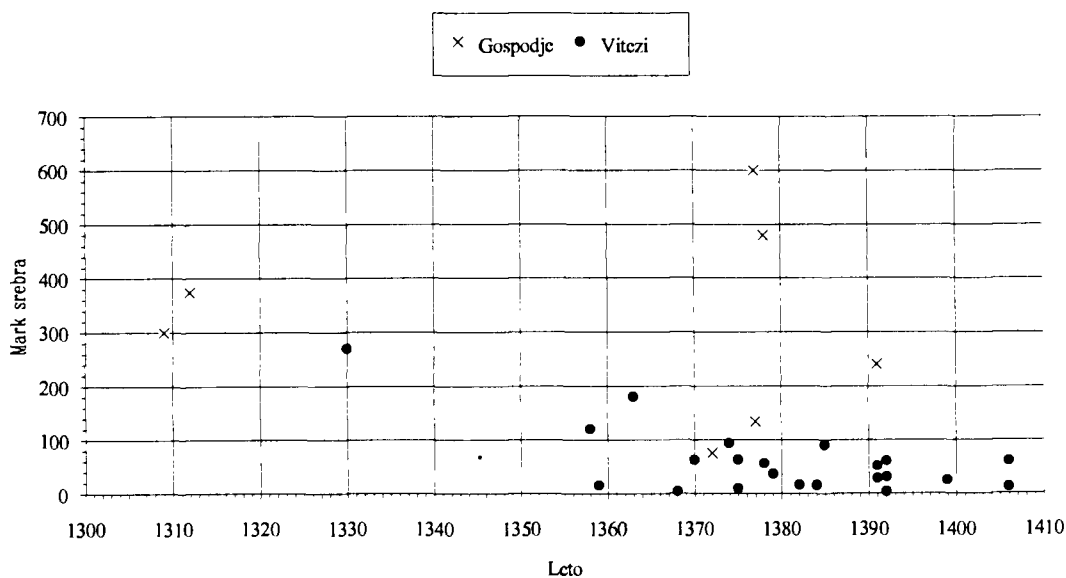
7. skupina	6. skupina	5. skupina	4. skupina	3. skupina	2. skupina	1. skupina
do 49 mark srebra	50-99 mark srebra	100-199 mark srebra	200-399 mark srebra	400-599 mark srebra	600-999 mark srebra	več kot 1000 mark srebra
Turjak (1295)	Turjak (1390)	Turjak (1324, 1383)	Turjak (1338)	Goriški (1400)		Celjski (1371, 1374, 1383)
Polhov Gradec (1315)	Gaber (1333)	Čretež (1354, 1355, 1392)	Viltuš (1325, 1325)			
Strmol (1319)	Prežin (1342)		Planina (1334)			
Winkler (1327)	Kamnik (1352)	Svibno (1328, 1343)				
Duplje (1348)	Kamen (1360, 1388)	Kamen (1360, 1385)				
Jablje (1350)	Posch (1360)					
Ig (1351)	Gall (1363)					
Gradež (1352, 1372)	Guštanj (1363)					
Lamberger (1353)	Šentpeter (1374)					
Kranschrott (1354)	Vrhkrka (1382)					
Vrhkrka (1355, 1372)	Lož (1392)					
Kotlje (1355)	Štemberk (1392)					

Snežnik (1359, 1392)						
Sl. Bistrica (1363)						
Otok (1368)						
Posencer (1371)						
Lancovo (1372)						
Vernek (1380)						
Brnik (1384)						
Pfoffojčér (1387)						
"Rigelpeeh" (1389)						
Kokra (1392)						
Zgoša (1394)						
Awcr (1394)						
Sajevec (1405)						

Grafikon1: Dota - grofje in gospodje

Grafikon 2: Dota - gospodje in vitezi

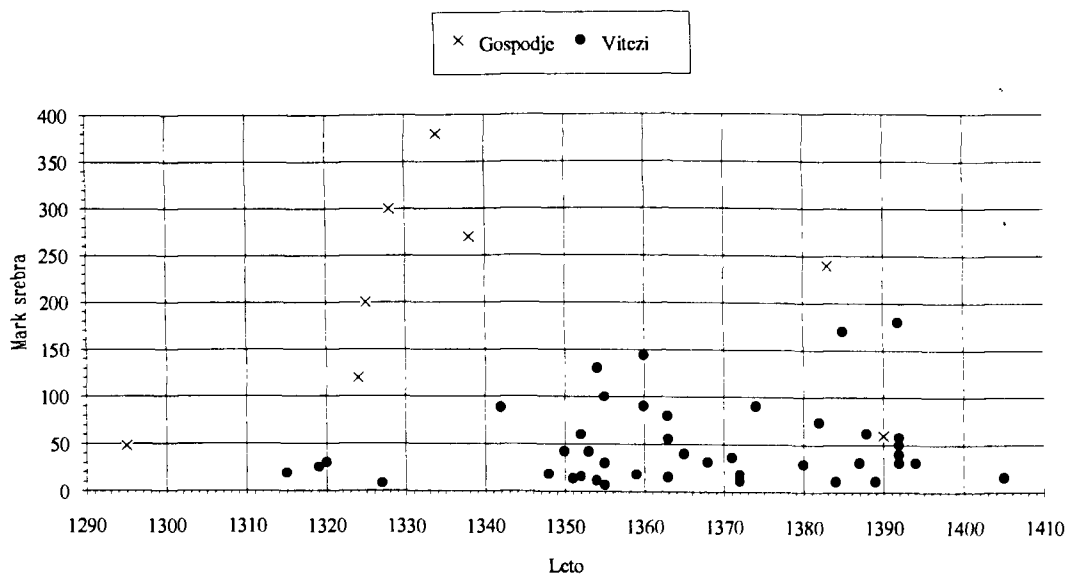

Grofje: 1302 Goriški, 1321 Goriški, 1348 Celjski, 1353 Celjski, 1371 Celjski, 1373 Goriški, 1374 Celjski, 1400 Celjski, 1405 Celjski.

Gospodje: 1309 Ptuj, 1312 Kunšperk, 1372 Turjak, 1377 Viltuš, 1377 Scheuerbecken, 1378 Maribor, 1391 Viltuš.

Vitezi: 1330 Sicherstein, 1358 Gallenberg, 1359 Kacenštajn, 1363 Čušperk, 1368 "Podem", 1370 Sommerecker, 1374 Šentpeter, 1375 Schurr, 1375 Strmol, 1378 Šumberk, 1379 Širje, 1382 Ig, 1384 Lamberger, 1385 Čretež, 1391 Lamberger, 1391 Črnomelj, 1392 Lamberger, 1392 Šteberk, 1392 Karteljevo, 1399 Vernek, 1406 Vrhkrka, 1406 Lucgel.

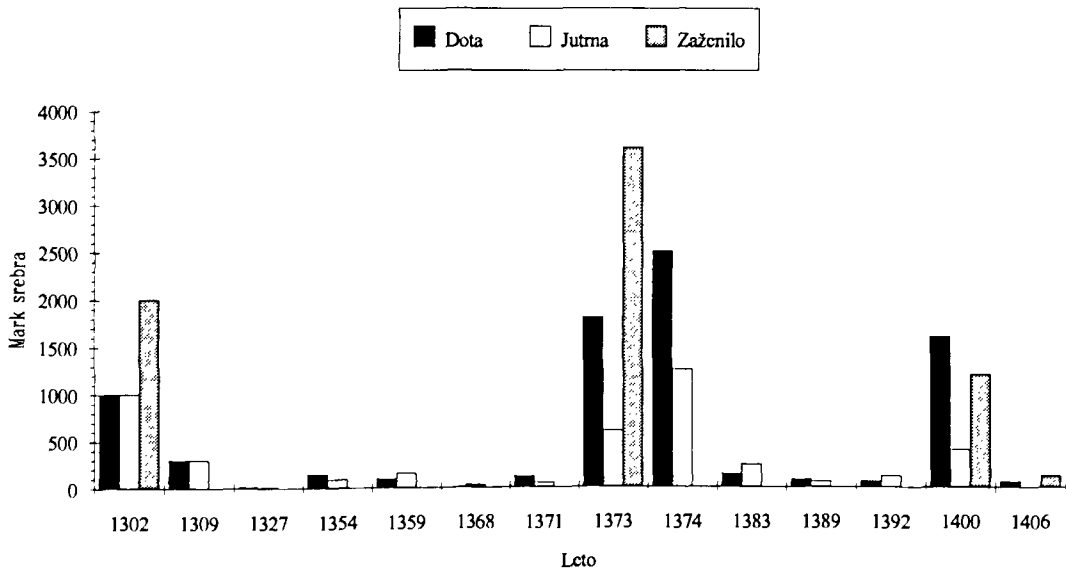
Grafikon 3: Jutrna - gospodje in vitezi

Gospodje: 1295 Turjak, 1324 Turjak, 1325 Viltuš, 1325 Viltuš, 1328 Svibno, 1334 Planina, 1338 Turjak, 1383 Turjak, 1390 Turjak.

Vitezi: 1315 Polhov Gradec, 1319 Strmol, 1320 Gorje?, 1327 Winkler?, 1342 Prežin, 1348 Duplje, 1350 Jablje, 1351 Ig, 1352 Kamnik, 1352 Gradež, 1353 Lamberger, 1354 Kranschrott, 1354 Čretež, 1355 Kotlje, 1355 Vrhkrka, 1355 Čretež, 1359 Snežnik, 1360 Kamen, 1360 Kamen, 1363 Guštanj, 1363 Gall, 1363 Bistrica (pri Ilzu), 1365 Širje, 1368 Otok, 1371 Poseneer, 1372 Lancovo, 1372 Vrhkrka, 1374 Šentpeter, 1380 Vernek, 1382 Vrhkrka, 1384 Brnik, 1385 Kamen, 1387 Pfoffojčer, 1388 Kamen, 1389 "Rigelpceh", 1392 Lož, 1392 Čretež, 1392 Kokra, 1392 Šteberk, 1392 Snežnik, 1394 Zgoša, 1405 Sajevee.

Grafikon 4: Razmerja med višinami ženinih in moževih prejemkov

1302 Vovbrški, 1309 Ptuj, 1327 Winkler, 1354 Čretež, 1359 Kaecnštajn, 1368 Otok, 1371 Posencec, 1373 Goriški, 1374 Celjski, 1383 Čretež, 1389 Lamberger, 1392 Šteberk, 1400 Celjski, 1406 Luegel.